

tudatig. Ezt mindenekelőtt az 1848. évi magyarországi és ausztriai paraszt-, illetve nemzeti mozgalmak összefonódásán, valamint a balkáni polgári forradalmon, amely egyet jelentett a török kiűzésével, lehet lemérni. A liberális polgári értelmiség tudatában pedig éppen fordítva volt: a nemzeti eszmevilág lényegesen nagyobb helyet foglalt el a társadalmi gondolatnál.

Végül Arató Endre felhívta a figyelmet arra, hogy a Molnár Erik-vitának oly momentumával is számolni kell, hogy a szomszédos országokban éppen a nemzeti elfogultságtól nem mentes historikusok üdvözölték örömmel Molnár Erik nézeteit. Tehát a polémiaiból nem azt hangsúlyozták, ami a nagy tudós célja és számottevő érdeme volt, tehát hogy szembe kell fordulni a nemzeti történetírás nacionalista torzításaival, ami természetesen nemcsak a magyar historiográfiára vonatkozik.

Klaniczay Tibor levelező tag bevezetőben megállapította, hogy számos felszólaló vitatta Király István historiográfiai megítélésének helyességét, úgy vitatkozva vele, mintha ő a magyar történelemtudomány újabb fejlődését kívánta volna mérlegre tenni. Neki azonban nem ez volt a szándéka, nem is a XVII. századi függetlenségi harcok újraértékelése, vagyis nem történész szakkérdések megoldása, hanem egy nagyon aktuális mai erkölcsi, politikai, nemzeti problémával való szembenézés. *Klaniczay Tibor* benyomása szerint az a felismerés vezette Király Istvánt tanulmánya írásakor, hogy az újabb időben gyengülni kezd nálunk a nemzeti tudat, hogy népünk — különösen az ifjabb nemzedék — kezd elszakadni múltjától, ami azzal a veszéllyel fenyeget, hogy gyökeretelenné válhat hazájában. Így azután könnyen ki van szolgáltatva „a nagyvilág szíréhangjainak”, csábításainak. Pedig a nemzeti öntudat, a nemzeti hagyományokkal való összeforrottság felvértez a külső burzsoá ideológiai hatások ellen, s ennek az országnak, a szocialista Magyarországnak az építésére mozgósít. Szocialista fejlődésünk során nem nélkülözhetjük azt a morális erőt, amit a nemzeti öntudat kölcsönöz. Ha tehát ez nem elég erős, akkor fel kell derítenünk gyengülésének okait, ki kell azokat küszöbölnünk, s gondoskodnunk kell az egészséges nemzeti öntudat erősödéséről.

Király Istvánt *Klaniczay Tibor* megítélése szerint e fenti felismerés vezette, s szándékaival, célkitűzéseivel feltétlenül egyet kell érteni. Az is feltétlenül igaz, hogy baj van a nemzeti tudattal, hogy különösen népünk múlt-szemlélete és ismerete egyre szegényesebb. Kérdés azonban, hogy Király István helyesen jelölte-e meg az okokat. *Klaniczay Tibor* véleménye szerint, midőn Király István mindezért Molnár Eriket, valamint a felépése nyomán kivirágzó újabb történettudományi irodalmat teszi felelőssé, akkor téved. „Véleményem szerint Király István gondolatmenetéből az következik, hogy mintegy a Molnár Erik-féle kezdeményezés, valamint az azt követő történésztevékenység megfosztotta valamitől a nemzetet — hogy nagy szavakat használjak —, elsősorban az úgynevezett kuruc nemzeti hagyománytól, amely egyúttal demokratikus hagyomány — Király István szerint.

Ez az a pont, amelynél nem tudok vele egyetérteni gondolatmenetében, nevezetesen az oknak itt való keresése. Egyáltalán: semmiféle felelősségét nem látom Molnár Erik kezdeményezésének, sőt, ellenkezőleg inkább sok tekintetben azt látom, hogy a Molnár Erik-féle kezdeményezésnek az eredménye az, hogy ezeknek a kérdéseknek, nem utolsósorban a nemzeti tudatnak a vizsgálata eddig annyi eredményt hozott, pozitív, konkrét, megfogható, forrásokon, elemzéseken alapuló eredményt, sőt, több eredményt, mint történetírásunk az ezelőtti 150 év alatt. Nem szegényített, hanem gazdagított.” Voltak persze Molnár Eriknek túlzásai, elcsúszott, merev következtetései, ezeket azonban a történész közvélemény azonnal korrigálta, s így ami hatott, az a pozitív eredmények sora.

Legfeljebb egy dolognak a nimbuszát, vagy inkább mítoszát tépázta meg egy kissé a Molnár-vita: a kurucos nemzeti hagyományét. Király István felfogása szerint így népünk

egy igen fontos demokratikus hagyománytól fosztatott meg, olyantól, mint amilyen a csehek huszita, vagy a szerbek kosovói hagyománya. A párhuzamok azonban nem szerencsések. A kosovói hagyomány nem függetlenségi hagyomány, főhőse Marko királyfi a Rigómezőn török színekben küzdött, vagyis — ha úgy tetszik — „labanc” zászlók alatt; a huszita hagyomány viszont valóban demokratikus hagyományként támadt fel a XIX. században, míg a kurucos hagyomány elsősorban nacionalista hagyományként. Szinte Ady volt az első, aki annak demokratikus aspektusára irányította a figyelmet, s a marxista történetírás, amely a kuruc hagyomány osztályszempontú vizsgálatát, a benne összesűrűsödött ellentmondásos elemek szétválasztását igyekszik megvalósítani, voltaképpen Ady nyomán halad. A kurucos hagyomány kritikus szemléletének csak örülni kell, mert mindenestül nem szükséges glorifikálni. Sőt a további kritikának is helye van, mert a kurucos hagyomány pesszimista, búsmagyarkodó iránya még erősen jelen van közgondolkodásunkban.

A Király István által helyesen felismert jelenség: a nemzeti tudat gyengülésének okait másutt kell keresni, nem Molnár Erik fellépésében, s nem a kuruc hagyomány kritikájában. A valóságos okok felderítésére — jegyezte meg Klaniczay Tibor —, rögtönzészzerűen nem vállalkozhatom, ezért csak egyetlen dologra kívánok rámutatni. Nevezetesen arra, hogy miközben az elmúlt negyedszázadban fokozott figyelemben részesültek — helyesen — a forradalmi hagyományok, valamint a közelmúlt fiatal hagyományai, addig a nemzeti hagyomány más értékes rétegeiben — helytelenül — óriási hagyomány-szegényítés folyt és folyik. Szinte napról-napra újabb és újabb értékek hullanak ki a nemzeti tudatból, s lassanként a magyar olyan népek fogja érezni magát, amelynek csak 100–150 éves múltja van. Persze, hogy gyengülnek akkor a nemzet kötelékei. Elég arra gondolni, hogy évről évre iskola, népművelés, könyvkiadás stb. egyre jobban elhanyagolja a magyar múlt régebbi korszakait és értékeit. Mintha szegyelevenünk kellene, mintha félünk kellene tőle. Nem mindegy pedig az, hogy egy nemzet ezeréves, vagy százéves múltat érez a háta mögött. A nemzeti tudat gyengülésének egyik oka feltétlenül abban keresendő ezért, hogy a tanulófjúságnak, a széles közvéleménynek egyre kevesebbet adagolunk a nemzet értékes hagyományaiból, s főképpen azt időben egyre inkább leszűkítjük. Nálunk fiatalabb nemzetek minden igyekezetükkel azon vannak, hogy nemzeti hagyományaikat mennél távolibb múltra vezessék vissza, ápolva, tudatosítva annak minden kis töredékét is, mi viszont könnyelműen lemondunk sokévszázad magyar történelmének ismertetéséről, nyolc évszázad magyar irodalmának oktatásáról stb. Aminek azután az lesz a vége, hogy a megtartott 150 év kultúrája sem egy hosszú fejlődés tetőpontjának, hanem szerény kezdetnek fog csak tűnni, elvesztve vonzerejét és érdekességét.”

Szomorú a helyzet történelmi emlékeink terén is. „Rossz állapotban vannak. Ha valaki végigjárja a szlovákiai várakat, amelyekhez a magyar történelem neves alakjainak emlékei fűződnek — csak Balassi Bálintot említtem meg —, azt tapasztalja, hogy a várak kitisztítva, bekerítve állnak, restaurálták őket — a Szlovák Tudományos Akadémia végezteti a restaurálást —, nálunk pedig Visegrád romhalmaz. Érdemes elsétálni a Margit szigetre; a kolostor romokban, a kápolna romokban, pedig ott található V. István sírja.” Még emléktáblával sincs megjelölve.

Összegezve Klaniczay Tibor hangsúlyozta, hogy: „teljes mértékben azonosulok Király István gondjaival és helyesnek tartom a kérdés felvetését. Szerintem nem elsősorban Molnár Erik dezavválásáról, hanem sokkal szélesebb kérdésről van szó, nem elsősorban a kuruc hagyományok glorifikálásában látom a kiutat, hanem a hagyományoknak sokkal szélesebb értelmezésében, az egész magyar történelmi múlt jobb megismertetésében, feltárásában, például a magyar parasztság múltjának megismertetésében, amely parasztság fél évezred alatt a XV. századig a mai Magyarországot, amely mocsár volt és puszta, virágzó termőföldre változtatta, tehát az egész magyar múlt minden értékének feltárásában, élőbbé tételében, a közgondolkodásba való bevitelében. Ezek között a kuruc

hagyományok emlékei a fényes napoknak, de nem ezek az egyedüli, kizárólagos forrást adó elemek” — fejezte be felszólalását Klaniczay Tibor.

Nagy Péter, a MTA levelező tagja hangsúlyozta, hogy bár nehezen szánta rá magát a hozzászólásra, mégis kénytelen elmondani: neki már az Akadémián elhangzott előadás sem tetszett, és ez a meggyőződése olvasás közben tovább erősödött. „Annak ellenére mondom ezt, — azt hiszem ezt mindenki tudja rólam —, hogy én Király István tevékenységét rendkívül nagyra becülöm, írásában rengeteg okos, fontos és jó fogalmazást találtam, érdekes gondolatokat és annak ellenére, hogy osztom — ha nem is olyan empfázissal — azt a gondot, amelyet a legpregnansabban Klaniczay Tibor fejtett itt ki, és ami Király István dolgozata mögött rejlik. Azt is tudom, hogy nyilván »baloldali ezoterista« lesz belőlem, bármit jelentsen is ez, de meg kell mondanom véleményemet; erre harminc éves barátságunk és kapcsolatunk kötelez. A kérdés lényegében kettős, két kardinális kérdése van a dolgozatnak: az egyik politikai kérdés, a másik tudományos kérdés. Miután az Akadémia Közgyűlésén nyilvánosan hangzott el az előadás, nyilván ennek politikai jellege, jelentősége domborodott ki, elsősorban azért, mert — és ennyiben osztom Pach Zs. Pál erről mondott szavait — nem hiszem azt, hogy célszerű akadémiai közgyűlésen vitaanyagot előadni, tehát olyan anyagot, amely vitát vált ki, mert hiszen ott vitára nincs lehetőség; a hallgatóság túlnyomó többsége, az egész környezete olyan, hogy nem vitaanyagot vár a hallgatóság, hanem ex cathedra jellegű enunciaciót . . . Amennyiben a mai közéletben, közgondolkodásban valamiféle túlbaloldaliság volna mindenütt jelen, akkor az előadást örömmel üdvözléném, de azt hiszem, nem ez jellemzi a mai közgondolkodást, nem valamiféle túlhajtott internacionalizmus a fő vonása, éppen ezért az előadás hangulati súlya, amely ostorozó hangon kel valamiféle támadott vagy megsértett nemzeti érzés védelmére, nem jó irányba vitt.

Ami a tudományos részét illeti, amely ettől teljesen elválaszthatatlan, abban nem tudok végérvényesen nyilatkozni. Nem voltam Molnár Erik tanítványa, nem vagyok történész . . . De egyet meg kell mondanom: mint érdeklődő értelmiséginek — akit ezek a kérdések nem hagynak nyugton — tudatomban mindig úgy élt Molnár Erik, mint akinek az a legnagyobb érdeme, hogy a nemzetgondolatot, a nemzet kérdését, a nemzeti problematikát mindig az osztályszempontok prizmáján keresztül nézte. Ezt a magyar történetírás szempontjából forradalmian újnak, rendkívül jelentősnek tartom és ebből semmi áron sem szabad valamit is lealkudni hagyni, mert ez meggyőződésem szerint a marxista tudományos gondolkodást magát veszélyeztetné a következő lépésben.”

„Molnár Erik a szabadságharcos hagyományok különböző etapjait elemzés alá kívánta venni és ezzel megtette a kezdő lépéseket, majd egész történetírói raj indult el ezen az úton. Ez nemcsak eszmetörténeti vagy tudománytörténeti jelentőségű, hanem valóban a közgondolkodás szempontjából is jelentős és jelentős abból a szempontból is, hogy kikerüljünk abból a circulus vitiosusból, hogy nekünk van magunkról nemzeti tudatunk, amely nem felel meg a valóságnak, a környező népeknek van rólunk tudata, amely nem felel meg a valóságnak és mint a süketek beszélünk egymás feje felett erről. Csak akkor tudunk elérni reális beszélgetést a szomszéd népekkel, ha valóban osztályelemzés alapján tudunk ezekről a kérdésekről történetileg és a jelenben beszélni. Nekünk kell ebben az irányban elindulnunk, nekünk kell a magunk lehetőségei és tehetsége szerint ezt a lépést megtennünk, remélve, hogy ebben az irányban követni fognak olyanok is, akik ma esetleg — vagy nem is esetleg, hanem bizonyítottan — nem egyszer a burzsoá nemzeti tudat alapján állnak és ezen az alapon próbálnak állítólagos marxista történettudományt művelni. Bármilyen szorításban sem szabad ettől visszalépünk polgáribb típusú gondolkodásszintre a nemzet, a nemzeti érzés, a szabadságharcos hagyományok egész kérdés-komplexuma ügyében.”